

מאמר מקורי

הקשר בין הלימה ואי-הלימה מילולית
ולא מילולית ובין תגובות של עיתונאים
ופרשנים: הופעותיו הטלוויזיוניות של חסן
נסראללה במלחמת לבנון השנייה

צפירה גרבלסקי-ליכטמן*

תקציר

המחקר¹ מציג מודל אינטגרטיבי, תאורטי ומתודולוגי לבחינת הופעותיו הטלוויזיוניות של מנהיג בזמן מלחמה. המודל בוחן בו-זמנית את התנהגותו של המנהיג בשני ערוצי התקשורת – המילולית והלא מילולית – ומגדיר את הקשר ביניהן: הלימה – כשהתנהגות עקיבה, ואי-הלימה – כשיש סתירה בין הערוצים. במאמר הנוכחי נותחו סוגי הלימה ואי-הלימה, ונבחן הקשר שבין הפנייה לקהל יעד דיפרנציאלי ובין דפוסי התקשורת. המודלים נבחנו על פי תגובותיהם של עיתונאים ופרשנים מצדו השני של הקונפליקט. המחקר ניתח את הופעותיו הטלוויזיוניות של השייח' חסן נסראללה במלחמת לבנון השנייה, הופעות שזכו לתגובות רבות של עיתונאים ופרשנים בישראל. נמצא שהתנהלותו התקשורתית היא דיפרנציאלית ומובהקת בפנייה לקהל יעד שונה. הדפוסים המעניינים ביותר חשפו אי-הלימה בין המסר המילולי ובין המסר הלא מילולי. ניתוח התגובות בעיתונות בישראל חושף שהתגובות למסרים הלימים הן בעיקרן לערוץ המילולי, והן רציונליות. מנגד, התגובות למסרים שיש בהם אי-הלימה, הן

* ד"ר צפירה גרבלסקי-ליכטמן (grbelsky@netvision.net.il) היא מרצה בפקולטה למנהל עסקים בקריה האקדמית אונו.

לערוץ הלא מילולי, והן בעיקרן אמוציונליות. המחקר דן במשמעויות התאורטיות והיישומיות של המודל.

מבוא

תקשורת בתקופת מלחמה או קונפליקט היא סוגיה בעלת חשיבות מאספקטים שונים ומגוונים (Sheafer & Wolsfeld, in print; Liebes & Kampf, 2010). התופעה של מנהיג המעניק הופעות טלוויזיוניות בזמן מלחמה, בעיצומם של הקרבות, היא בעלת חשיבות משלושה טעמים. ההופעות האלו זוכות לעניין תקשורתי רב, המתבטא בהעברת הנאומים בשידור חי בכמה רשתות טלוויזיה, מקומיות ובין-לאומיות, באותו זמן, אפילו בצד השני של הקונפליקט. יתר על כן, ערכן התקשורתי של ההופעות האלו מתבטא גם בשידורים החוזרים, המאפיינים את הסיקור; הנאומים מוקרנים חלקית פעמים רבות, ובשל כך גם זוכים למעקב (follow up) תקשורתי בעיתונות הכתובה והאלקטרונית, והסיקור מתבטא בכתבות רבות גם ימים רבים אחריו. ולבסוף, להופעות טלוויזיה אלו, בתור תופעה תקשורתית, יש ערך נוסף גם מן ההיבט המודיעיני-חידתי: קבלת מידע מן המנהיג עצמו על המלחמה, על התפתחותה, על מהלכיה ועל התכניות להמשך, וכל זאת במצב שבו לרוב אין תקשורת ישירה בין הצדדים המסוכסכים.

מטרת המחקר הנוכחי היא לבחון את התנהלותו בתקשורת של מנהיג בזמן מלחמה ולנסות להשיב על השאלה אם יש קשר בין התנהגותו המילולית והלא מילולית בהופעותיו הטלוויזיוניות ובין תגובותיהם של עיתונאים ופרשנים מן הצד השני בסכסוך. ייחודו של המחקר ניכר בגישה תקשורתית מרוכת ערוצים המבוססת על ההנחה כי ניתוח של הופעות בטלוויזיה בכל ערוצי התקשורת, הן המילוליים הן הלא מילוליים, ושל הקשר ביניהם מעניק תמונה מקיפה ובעלת ערך (Grebelsky-Lichtman, 2010). המסר המילולי כולל את המשמעות התוכנית והסמנטית של המסרים. בצד התקשורת המילולית יש השפעה מכרעת גם לתקשורת הלא מילולית בכל הופעה בטלוויזיה (McDonald, 1996), והשדר המתקבל בסופו של דבר הוא צירוף של השניים. בהקשר זה מזכיר מיירוביץ (Meyrowitz, 1985) את אדמונד מאסקי וחושף שכשהיה מועמד לנשיאות ארצות הברית ב-1972 הכחיש בטלוויזיה את הידיעה העיתונאית כי תקף את אשתו, ורוב הצופים זכרו שהוא בכה; מעטים זכרו את מה שאמר. במקרה אחר, המתואר בכתבתו של פרודיאן (Proodian, 1988) ב"וול סטריט ג'ורנל", מסופר שטרומן קרא במערכת הבחירות שלו נאום כתוב שהיה כה משעמם עד שהכול היו בטוחים שיריבו, דיואי, שהיה משעמם גם הוא, ניצח. טרומן הטה את הכף לא משום

ששינה את המסרים, אלא משום שהשליך את הטקסטים שבידיו ושלהב את הציבור בקמפיין "give 'em hell".

הקשר בין התקשורת המילולית ובין התקשורת הלא מילולית בהופעה טלוויזיונית

ההופעה בטלוויזיה מדגישה את "הכריזמה" ואת הסגנון האישי של מנהיגים ומסייעת בהבנייתם (Friedman, Mertz & DiMatteo, 1980). למרות החשיבות התאורטית המיוחדת לבחינת שני ערוצי התקשורת, הן המילולית הן הלא מילולית במקביל, יש חסך במחקרים שבחנו בו-זמנית את הקשר שבין שני ערוצי התקשורת, המילולי והלא מילולי, בהופעותיהם הטלוויזיוניות של מנהיגים בכלל ובזמן מלחמה בפרט.

הטענה במחקרים בתחום הפסיכולוגיה החברתית היא שבתהליכי תפיסה וזכירה, במתן פרשנות למסרים תקשורתיים ובתהליכי גיבוש התרשמות, המוען איננו מפריד בין המסרים המילוליים ובין המסרים הלא מילוליים, אלא השדר השלם, המורכב בו-זמנית ממסר מילולי ולא מילולי, הוא המקבל משקל יתר הלימה (non-discrepancy) בין שני ערוצי התקשורת, או אם יש ביניהם אי-הלימה (discrepancy).

בקשר של הלימה יש התאמה ועקיבות בין המסר המילולי ובין המסר הלא מילולי המועברים בעת ובעונה אחת. המסר הכולל, המועבר כאמור בו-זמנית בשני הערוצים, ברור וחד-משמעי. מסר מסוג זה מסייע לנמענים בהבנתו ואף במידת הנוחות שלהם לגביו (Cienki, 2004). בקשר של הלימה המסרים המילולי והלא מילולי תומכים ומחזקים זה את זה, כלומר קוגניטיבית המסר מגיע אל מקבל המסר פעמיים (Siegman & Feldstein, 1985). השפעותיו של קשר מסוג זה באות לידי ביטוי בזכירת יתר של המסרים ואף בהבנה טובה יותר שלהם (Katz & Katz, 1983). לקשר של הלימה נודעת חשיבות בתאוריות שכנוע ושינוי עמדות, וכן יש לקשר מסוג זה השפעה חיובית על תפיסות באשר למומחיות, לבקיאיות ואף לאמינות (Furnham, Trevenhan & Gaskell, 1981).

בקשר של אי-הלימה יש סתירה, חוסר התאמה וחוסר עקיבות בין המסר המילולי ובין המסר הלא מילולי, המועברים במקביל (Ekman, 1997); גרבלסקי-ליכטמן, בלום קולקה ושמיר, (2009). את הקונצפטואליזציה ביחס לקשר של אי-הלימה בין שני ערוצי התקשורת, המילולית והלא מילולית, הגדירו לראשונה אקמן ופרייזן (Ekman & Friesen, 1969, 1974), והספרות בתחום עוסקת בעיקר במצבים של אי-הלימה, של פער בין המסרים המועברים בשני הערוצים מאותו

נמען באותה יחידת זמן (Zuckerman, DePaulo & Rosenthal, 1986; DePaulo & Rosenthal, 1979).

למרות ההכרה התאורטית בחשיבותם של שני ערוצי התקשורת בהופעה טלוויזיונית, מחקרים שבחנו את שני הערוצים עסקו בעיקר במסרים הלא הלימים ולא בדקו את המסר הכולל עם כל דפוסיו. אפשר להבחין בין סוגים שונים של הלימה ואי-הלימה (גרבלסקי-ליכטמן, 2003), שעליהם מתבסס המודל המוצע במחקר הנוכחי, המציע גישה אינטגרטיבית, תאורטית ומתודולוגית, שיש בכוחה למפות מיפוי מלא את ההתנהלות התקשורתית: הלימה מערערת, המאופיינת בערעור התקשורת המילולית, ובאותו זמן – בערעור התקשורת הלא מילולית; הלימה תומכת, המאופיינת בתמיכה בתקשורת המילולית, ובאותו זמן – בתמיכה בתקשורת הלא מילולית; אי-הלימה אדפטיבית, המאופיינת במסר מילולי מערער ובמסר לא מילולי תומך (Lessin & Jacob, 1984); ואי-הלימה מסוג דליפה (leakage), המאופיינת במסר מילולי תומך ובמסר לא מילולי מערער (Ekman & Friesen, 1974; DePaulo & Rosenthal, 1979).

מחקרים בתחום חושפים שהתנהגות לא הלימה מתרחשת מעבר לדפוסים אישיות או להבדלים בין-אישיים. מכאן החשיבות של בחינת הקשר בין הערוצים בניתוח הופעות טלוויזיוניות של מנהיג. זאת ועוד זאת: אפשר לאפיין הקשרים שבהם באה לידי ביטוי התנהגות לא הלימה (Zuckerman, DePaulo & Rosenthal, 1981, 1986). לדוגמה, אחד ההקשרים שנמצא מאופיין במצבי אי-הלימה ובו מתמקדים מחקרים רבים בתחום, דן במצבים של הונאה, הטעיה, הסתרת מידע ושקר (Graves & Robinson, 1976; Zuckerman, DePaulo & Rosenthal, 1981). כמו כן נמצא שכאשר בני אדם משקרים, הם בוחרים בקפידה את המילים שלהם, אך רגשותיהם האמתיים "מודלפים" בצורה לא מילולית, בעיקר בטון דיבור או בשפת גוף (Ekman, 1997). מחקרים אלה מדגישים את החשיבות של הבחינה מסוג זה בהקשר של תקופת מלחמה בכלל, מעבר לניתוח מסריו של מנהיג ספציפי.

חשוב להדגיש כי מחקרים העוסקים בהשפעות של מצבי אי-הלימה דנים בעיקר בסוג מסוים של אי-הלימה הנקרא "דליפה", וספרות המחקר בתחום מלמדת שמסר מסוג זה, המאופיין באי-הלימה בין הערוצים, יכול ליצור קושי קוגניטיבי ואף רגשי בפיענוח המסר (Swann, Stein-Seroussi & McNulty, 1992). למסר כזה מיוחסות בדרך כלל משמעויות והרגשות שליליות לגבי תפיסת המוען בעיני הצופים ולגבי המטה-תפיסה שלהם (DePaulo & Rosenthal, 1979; Lunger & Wurf, 1999). מצבים רבים של "קצר" בתקשורת נובעים מחוסר התאמה בין המסר המילולי ובין המסר הלא מילולי המועבר באותו זמן, וברוב המקרים – בלי שהמוען יהיה מודע להתנגשות שבין שני סוגי המסרים שהוא מעביר (Kurtz &

מחקרים אלה מגלים כי מסרים שיש בהם סתירה בין הערוצים משפיעים לשלילה על תפיסת האמינות ועל מידת השכנוע (Burgoon, 1990). לפי מחקרים אלה, מוען שמסריו אינם הלימים נתפס כלא אמין דיו ולא משכנע דיו.

מחקרים בתחום שכנוע פוליטי מלמדים שמסרים שאינם הלימים משפיעים על רמת הביטחון של המנהיג, כלומר מייחסים לו רמת ביטחון נמוכה ואי-יכולת לעמוד במצבי לחץ ומתח (Druckman, 2003). נוסף על כך, יש למסרים לא הלימים השפעה על מידת הכוח הפוליטי המיוחס למנהיג: שמסריו אינם הלימים נתפס מבחינת כוחו הפוליטי כחלש, כחסר איזון וכבעל רמת שליטה נמוכה (Duez, 1997). אפשר להסיק מכך שיש קשר בין דפוסי אי-הלימה בהופעותיו של מנהיג פוליטי בטלוויזיה ובין מעמדו. יתר על כן, נמצא שמצבי אי-הלימה מאפיינים מנהיג שמעמדו הפוליטי חלש (Grebelsky-Lichtman, 2010). ממצאים אלה מעלים שאותו מנהיג, כאשר מעמדו הפוליטי חזק, מציג הלימה בין הערוצים; לעומת זאת, כאשר מעמדו הפוליטי חלש, התנהגותו מאופיינת באי-הלימה מסוג "דליפה". דפוסים של הלימה ושל אי-הלימה אף נמצאו קשורים להצלחה ולכישלון בעימותים פוליטיים (גרבלסקי-ליכטמן, בלום קולקה ושמיר, 2009). מכאן שהתנהגות של הלימה ואי-הלימה ניתנת להכללה מעבר למנהיג מסוים ולהקשר סגולי, ואפשר באמצעותה לאפיין מגוון מנהיגים ומגוון הקשרים.

המחקר

מן הסקירה התאורטית על הקשר שבין הערוצים נגזרת שאלת המחקר הראשונה: מהו היחס בין המסרים המילוליים ובין המסרים הלא מילוליים של מנהיג בהופעותיו הטלוויזיוניות בזמן מלחמה: האם עיקר המסרים מאופיינים בהלימה בין שני ערוצי התקשורת או באי-הלימה ביניהם? תרומתו הייחודית של המחקר הנוכחי ניכרת בבחינתו של מכלול דפוסי ההלימה ואי-ההלימה מתוך בדיקת הקשר בין הדפוסים האלה של תקשורת מילולית ולא מילולית ובין מושאי הפנייה המפורשים של המנהיג בהופעותיו הטלוויזיוניות בזמן מלחמה.

הופעות טלוויזיוניות מאופיינות במגוון רחב של קהל יעד. לצד הקהל המידי, יש קהל יעד רב ביותר המורכב מנמענים שאינם נוכחים אך נמצאים ברקע, ולנוכחותם יש חשיבות של ממש בהתנהלות התקשורתית, כיוון שבפועל המסרים מכוונים אליהם (Bull, Elliott, Palmer & Walker, 1996). אחת השאלות המעניינות, העולות מן האופי העומתי של הופעת מנהיג בטלוויזיה בזמן מלחמה, היא כיצד מצליח המנהיג להשפיע על מגוון רחב של צופים. וימן (1999) מונה את השיטות

שבהן משתמשים מנהיגי "אויב" בתקשורת כדי לשרת את מטרותיהם, ובהן הפחדת האוכלוסייה, יצירת דמורליזציה בקרב האוכלוסייה, יצירת משבר אמון בין הציבור למנהיגיו, יצירת משבר אמון בין הציבור לרשויות הצבא והביטחון, יצירת פילוג וקיטוב פנימי בציבור, ערעור כושר העמידה של הציבור וטיפוח נכונות לחיפוש פתרון.

תאוריות של שכנוע וסיקור חדשותי מגלות שמנהיג פוליטי מנסה בסוג כזה של הופעה לערער את כישוריו של הצד השני בסכסוך ולהחליש את יכולתו, ובתוך כך – לתמוך בצד שלו בסכסוך ולחזקו (Clayman & Heritage, 2002; Greatbatch, 1992). ככלל אפשר לומר שהופעה של מנהיג בטלוויזיה, בעיצומו של סכסוך, ממוסגרת בתור הקשר של חילוקי דעות. זו מסגרת שיש בה העדפה לערעור (Blum-Kulka, Blondheim & Hacoen, 2002), ועם זאת יש בה ציפייה לתמיכה ברורה של המנהיג בקהל הביתי שלו.

כדי לקבל ממד השוואתי נבחן במחקר הנוכחי הקשר בין מושאי הפנייה המפורשים ובין דפוסי הלימה ואי-הלימה של מנהיג בנאומיו הטלוויזיוניים במהלך המלחמה. האפשרות התקשורתית והרטורית להציג מסרים דיפרנציאליים בערוצי התקשורת השונים (מילוליים ולא מילוליים) לקהל יעד שונה, יש בה כדי לנתח ולהסביר גם את הופעותיהם של מנהיגים נוספים ובהקשרים נוספים. מכאן נגזרת שאלת המחקר השנייה: האם אפשר לקשור דפוסי אלה של הלימה או אי-הלימה בין שני ערוצי התקשורת לקהל יעד מסוים שאליו פונה המנהיג בהופעותיו? לשון אחר, האם המנהיג מציג התנהלות תקשורתית שונה כאשר הוא פונה לקהל היעד הביתי, לעומת פנייתו לקהל היעד שמעברו השני של הסכסוך?

שאלת המחקר השלישית עניינה תגובות העיתונאים מצדו השני של הסכסוך להופעות טלוויזיוניות של "אויב" בזמן מלחמה. בשנים האחרונות השתנה מאוד אופן הסיקור של מצבי מלחמה ומשבר; מגמות כולטות מאופיינות בתהליכי פרסונליזציה של הסיקור, וניתנת בימה ל"אויב" גם בזמן מלחמה ומשבר באמצעי התקשורת המקומיים, למרות הניסיונות להגביל את החשיפה של ה"אויב" במדיה (וימן, 1999; Liebes & Kampf, 2010). יתר על כן, השינויים הטכנולוגיים, לצד שינויים חברתיים, ערכיים ונורמטיביים, יצרו תקשורת תחרותית ונועזת יותר מבעבר, ולעתים קרובות עליה לאמץ עמדות המנוגדות לאלו של הממשל (Williams, 2003). האויב נכנס אפוא אל הבימה דרך "הדלת הקדמית" (Wolfsfeld, 1997; Laqueur, 1976). לפרקטיקה הזאת יש ערך רב בהפיכת מסרים מן האויב למקורות לגיטימיים של יוצרי החדשות. התקשורת מעניקה להם סטטוס שבמסגרתו הם מדברים בשם עצמם, הם מסבירים את עצמם, הם מאלצים אחרים להקשיב להם, ובמידה מסוימת הם מכתיבים בכך את סדר היום החדשותי (Liebes)

1997; Wilkinson, 2004; & Kampf, 2004). אמנם התקשורת, לדברי וימן (1999), מודעת לעובדה שהאויב מנצל אותה לצרכיו, אך מרבית העיתונאים בחברות המערביות מתנגדים להגבלות על סיקור האויב גם בזמן מלחמה, והם אף אינם מוכנים לצמצם את קווי ההנחיה באופן סיקורם ובתגובה שלהם להופעות אלו.

חסרים מחקרים שבחנו, כפי שמציע המחקר הנוכחי, את אופי התגובה של עיתונאים ושל פרשנים מצדו השני של הסכסוך לנאומים של מנהיג אויב בטלוויזיה בזמן מלחמה. לנושא זה יש חשיבות רבה, משום שלעיסוק של התקשורת בהופעותיו של מנהיג אויב בטלוויזיה בזמן מלחמה יש יכולת להשפיע על סדר היום הציבורי, ולעתים – אף על מהלכי המלחמה. ברור שעיתונאים ופרשנים פוליטיים יושפעו מן ההופעה בטלוויזיה, הן מן המסר המילולי הן מן המסר הלא מילולי. המחקר הנוכחי מאתר את הקשר שבין היבטים שונים בהתנהגותו המילולית והלא מילולית של מנהיג אויב ובין התגובות כלפיו, כולל תפיסות של אמינות ושכנוע או הונאה והטעיה בקרב עיתונאים מצדו השני של המתרס. ניתוח זה יסייע בהבנת השאלה איזה ערוץ, המילולי או הלא מילולי, דומיננטי יותר מבין השניים ומקבל התייחסות יתר בתגובותיהם של עיתונאים ופרשנים מעברו השני של הסכסוך.

יש פרדיגמות מחקריות אחדות לבחינת התגובה למסרים הלימים ולא הלימים ולניתוח משקלו היחסי של כל ערוץ וערוץ, המילולי והלא מילולי, בפרשנות הניתנת למסר השלם. לפי "פרדיגמת הרמזים המנוגדים" (the cue opposition paradigm), מבית מדרשם של מהרביאן וויינר (Mehrabian & Weiner, 1967) ושל ארגייל, אלקמה וגילמור (Argyle, Alkema & Gilmour, 1972), הערוץ הלא מילולי דומיננטי ביחס לערוץ המילולי. טענה זו מבוססת על "היפותזת השליטה של הלא מילולי" (Mehrabian & Weiner, 1967), ולפיה כאשר יש ניגוד בין המסר המילולי ובין המסר המרומז (הלא מילולי), יכריע הרכיב המרומז בכיוון המסר. כלומר במצבי אי-הלימה, עיקר הפרשנות מבוססת על המסר הלא מילולי, המסייע לנמען להבחין באמת הפנימית של דברי המועץ, ולכן הוא מקבל חשיבות יתר. לטענת אלוני (1996), כאשר יש סתירה בין מה שהאוזן שומעת ובין מה שהעיניים רואות, אנו נוטים לסמוך על מראה עינינו יותר ממשמע אוזנינו – אולי משום שהתקשורת הלא מילולית נחשבת לא רצונית, ועל כן אמינה יותר ממה שמפיק הפה.

רבים מתחו ביקורת על פרדיגמה זו (Beattie, 1982; Furnham, Trevenhan & Gaskell, 1981) וטענו שהמסרים הלא הלימים (המעורבים) שהשתמשו בהם אינם מסרים ספונטניים, שכן הסיטואציות מלאכותיות, והן מבוצעות בידי שחקן. בשל הביקורת על "פרדיגמת הרמזים המנוגדים" התפתחו תאוריות עדכניות המבוססות על ההקשר התקשורתי (Walker & Trimboli, 1989). תאוריות ההקשר התקשורתי עוסקות בניתוח סוג התגובה למסר על סמך היחסים שבין הערוץ המילולי ובין

הלא מילולי, אולם הן שמות דגש בהקשר שבו מתרחשת האינטראקציה. לפי תאוריות אלה, הדומיננטיות של ערוץ מסוים תוכרע לפי היחס שבין המסרים המילוליים והלא מילוליים ובין ההקשר הנדון. אמנם יש מצבים שבהם המסר הלא מילולי יקבל את העדיפות בתגובה למסר ובפרשנות הניתנת למסר הכולל, אולם יש מצבים שבהם המסר המילולי דווקא הוא שיקבל עדיפות בתגובה למסר ובפרשנות הניתנת לו. התמקדות במסר המילולי תתרחש בעיקר במצבים שבהם המסר הלא מילולי דו-משמעי, או כאשר הוא מנוגד להקשר. הקשר נוסף שבו נמצאה דומיננטיות לערוץ המילולי בתגובה למסר הכולל הוא כאשר יש הלימה בין הערוצים. במצבים של הלימה, המסר המילולי מקבל משקל יתר בפרשנות המסר השלם (Krauss, Apple, Morency, Wenzel & Winton, 1981).

המחקר הנוכחי מאמץ את הנחות היסוד של גישה זו, המבוססת על ההקשר התקשורתי, לבחינת התגובה של עיתונאים ופרשנים להתנהגותו המילולית והלא מילולית של מנהיג בהופעותיו הטלוויזיוניות. מטרת המחקר היא לבחון כיצד באות לידי ביטוי ההנחות התאורטיות ביחס לתגובה לאי-הלימה ולהלימה בפרקטיקה העיתונאית. המחקר הנוכחי בוחן את התאוריות הפסיכולוגיות בהקשר התקשורתי של הפרשנות העיתונאית ומציג את ניתוח ההתמקדות של העיתונאים ושל הפרשנים בערוץ המילולי או הלא מילולי ואת הדרך שבה הם מפרשים הלימה או אי-הלימה.

אפיון התגובה של עיתונאים ושל פרשנים בעיתונות הכתובה למצבי הלימה ואי-הלימה של מנהיג בהופעותיו הטלוויזיוניות עשוי להאיר בסיס תאורטי זה, שממנו נגזרת שאלת המחקר השלישית: האם יש קשר בין דפוסי התקשורת של מנהיג "אויב" בהופעותיו הטלוויזיוניות בזמן מלחמה (הלימה/אי-הלימה) ובין הערוץ שבו מתמקדים העיתונאים בתיאור הופעתו – המילולי או הלא מילולי? המחקר הנוכחי מתמקד בשייח' חסן נסראללה, מנהיג החיזבאללה, ובהופעותיו הטלוויזיוניות במהלך מלחמת לבנון השנייה, כמקרה בוחן. המחקר מפענח את ההתנהגות התקשורתית של נסראללה בניסיון להבין את המאפיינים התקשורתיים של הופעותיו, המעוררות תגובות רבות בעיתונות הישראלית. ייחודו של המחקר הוא בניתוח רכיבים בתקשורת הלא מילולית בהיבטים פך-מילוליים, כמו שפת הגוף ואיכות הקול שלו במהלך נאומיו, בניתוח התקשורת המילולית וכן בבחינת הקשר בין שני ערוצי התקשורת בו-זמנית. נוסף על כך, המחקר בוחן את תגובותיהם של עיתונאים ושל פרשנים ישראלים להופעות אלה ומנסה להתחקות אחר הקשר שבין דפוסי תקשורת ובין תגובות העיתונאים והפרשנים מעברו השני של הסכסוך.

ביום 12.7.2006 חטף ארגון החיזבאללה שני חיילים ישראלים בצפון הארץ, מהלך שפתח מלחמה בת חודש ימים. באותו יום שודרה במהדורות החדשות בכל

הערוצים מסיבת עיתונאים שערך מזכ"ל ארגון החיזבאללה השייח' חסן נסראללה, ובה נאם לאזרחי ישראל וללוחמיו על מטרותיו האסטרטגיות. הנאום הזה היה הראשון בסדרת נאומים דבורים במהלך המלחמה, שקיבלו הד תקשורת רחב בישראל; נאומים אלה במרוצת המלחמה והמלחמה עצמה הפכו את נסראללה למנהיג מדובר וכולט ביותר ביכולתו להשתמש בתקשורת להשגת יעדיו.

מזכ"ל ארגון החיזבאללה השייח' חסן נסראללה, מדמויות המפתח במזרח התיכון בשנים האחרונות ומן המנהיגים הבולטים בו, נחשב לאיש כריזמטי, חכם ורטוריקן בחסד. אף על פי שהכול מסכימים שהוא מומחה בשימוש בתקשורת לצרכיו ואשף בלוחמה פסיכולוגית, נסראללה נחשב איש אמין, ורבים מאמינים שלדבריו יש השפעה ישירה על חייהם של מאות אלפי אזרחים ישראלים ועל מדינת ישראל כולה (בנימיני, 2006; בראל, 2006; Dehghanpishah & Dickey, 2006; Khouri, 2006). נסראללה לא רק בנה את דמותו במשך שנים בתור דובר אמין בעיני הציבור הישראלי, אלא גם תוכן דבריו העיד על בקיאות רבה בנעשה בישראל – בתחומים הצבאי, המדיני ואף החברתי-פנימי. שילוב של עובדות אלו הופך את נאומיו בטלוויזיה לטקסטים תקשורתיים מרתקים וחשובים. בנאומיו הטלוויזיוניים בזמן מלחמה מקפיד נסראללה לפנות לקהל רחב ומגוון (Kreps, 2007). לצד פנייה לקהל פלסטיני או לבנוני, הוא פונה ישירות גם לקהל הישראלי ולקהל הגלובלי (Conway, 2003; Tsfati & Weimann, 2002). במהלך המלחמה האחרונה בלבנון הרבה נסראללה לפנות ישירות אל העם בישראל, בהתעלמות מופגנת ממנהיגיו, והקפיד להשתמש בנאומיו בעובדות אמינות ובאיזונים ריאליים בניסיון להשפיע על דעת הקהל בישראל. לטענת בראל (2006), במלחמת לבנון השנייה ייצג נסראללה בעיני הציבור הישראלי שלוש דמויות: אויב, פרשן של מהלכים צבאיים ומנתח של החברה הישראלית וצבאה. אין ספק שבמלחמת לבנון השנייה שימש נסראללה דמות ציבורית מרכזית שעוררה מגוון רגשות ודעות בקרב אזרחי ישראל. על כן יש חשיבות רבה בהבנת האופן שבו מפוענחים מסריו בקרב עיתונאים ופרשנים ישראלים.

ממחקר שנערך על אודות התנהלות התקשורת הישראלית במלחמת לבנון השנייה עולה כי הייתה ירידה הדרגתית באשר להערכת תפקוד התקשורת בזמן המלחמה ובאשר לסיקור המנהיג חסן נסראללה: 43.8% מן הציבור טענו שהתקשורת העניקה בימה רחבה לנסראללה (וימן, 2007); "...[.] תמיד בפריים-טיים, הכריח נסראללה את כל מי שעקב אחרי המלחמה, קל וחומר מי שדיווח ופרשן אותה, להיצמד למרקע הטלוויזיה, להשקיט כל רעש סביבתי, להכין עט ונייר או מכשיר הקלטה, לנתק את הטלפונים, ולייחד את גופו ונפשו להאזנה למזכ"ל. הופעותיו היו חשובות כל כך, שאם נעדר ליותר מיומיים, החלה חרושת נחושים על גורלו, ולא פחות מכך, על גורל המלחמה. וכשהופיע, נותח כל זיע

בפניו, תסרוקתו וצבע שערו, הריהוט שישב עליו והרקע שהופיע בו [...]” (בראל, 2006, עמ' 40).

שיטת המחקר

מחקר זה בחן וניתח את כל הופעותיו הטלוויזיוניות של חסן נסראללה במהלך מלחמת לבנון השנייה – מנאומו הראשון ביום 12.7.2006, לאחר חטיפת שני החיילים הישראליים אודי גולדווסר ואלדד רגב, עובר באלו שבאו אחריו במהלך המלחמה (16.7.2006, 29.7.2006, 3.8.2006, 9.8.2006, 12.8.2006) וכלה באחרון ביום 14.8.2006 – כפי ששודרו במהדורת החדשות המרכזית בטלוויזיה הישראלית במהלך מלחמת לבנון השנייה, שכן מהדורת חדשות זו הייתה המהדורה הנצפית ביותר.

נערכו תעתיקים של כל אחד ואחד מנאומיו הטלוויזיוניים לפי כללי השיחה (Psathas & ;2002; CA: conversational analysis) (בלום-קולקה והוק-טגליכט, 2002; Anderson, 1990). בשלב הראשון קודדו בנפרד שני ערוצי התקשורת: המילולית והלא מילולית; חשוב לציין כי את הקידוד ערכו שני מקודדים שונים. בשלב השני הושוו שני ערוצי התקשורת, ונבחנו מדדי ההלימה ואי-ההלימה בצורה ממוחשבת. סך הכול נותחו 1,076 "מבעים" (מיד להלן) ותנועות לא מילוליות. קידוד התקשורת המילולית התבסס על ניתוח פעולות הדיבור. התעתיקים של השיח פורקו למבעים. ה"מבע" הוא יחידת תוכן סמנטית המבטאת יחידה בסיסית של משמעות. הרציונל לבחירת המבע כיחידת ניתוח הוא שההתייחסות למבעים מאפשרת לשמור על כל המשמעויות הנכללות בשיח (Blum-Kulka, 1997a). לכל מבע צוינה פעולת הדיבור שהוא מבטא. בכך באה לידי ביטוי ההבחנה בין ההיבט הלוקוציוני הסמנטי-פרופוזיציונלי של המבע ובין ההיבט האילוקוציוני-תקשורתי שלו (Searle, 1979). קידוד פעולות הדיבור מבוסס על ההנחה כי אדם משתמש בלשונו כדי לבצע פעולות שונות, כגון אזהרה, בקשה, שאלה וכדומה. פעולות הדיבור קודדו במונחי "תמיכה" ו"ערעור" (Goffman, 1972). פעולות דיבור בעלות ערך מערער היו למשל אלה: האשמה, דחייה וסירוב, אי-הסכמה, תלונה ונזיפה, אזהרה, איום וכדומה. פעולות דיבור בעלות ערך תומך היו למשל אלה: הסכמה, עידוד, הערכה, שביעות רצון וכדומה. פעולות דיבור אחרות, כגון הנחיות, שאלות והוראות, מוגדרות "תמיכה" או "ערעור" לפי ההקשר.

קידוד התקשורת הלא מילולית התבסס על מחוות (gestures); על מיצבי גוף (postures); על ניתוח היבטים פְּרָה-מילוליים (איכויות הקול של נסראללה בנאומיו: שטף, אינטונציה, עוצמת הקול וכדומה); על לבוש, שכן חשוב לציין כי גם הלבוש של מעביר המסר ממלא תפקיד חשוב בהתנהלותו הבלתי מילולית

(DePaulo, 1992); ועל ניתוח הבעות הפנים (Zajonc, Murphy & Inglehart, 1989); ניתוח זה התאפשר בזכות צילומי התקריב הרכים של נסראללה במהלך הופעותיו בטלוויזיה. זה המקום לציין שלהבעות הפנים בכללן יש השפעה רבה על הנמען (Kraut & Johnson, 1979), שכן הן נושאות מסר המסגיר את רגשותיו של הפרט (Ekman & Friesen, 1974). לענייננו, מחקרים מצאו שלהבעות הפנים של מנהיג פוליטי יש השפעה רגשית ישירה על הצופים בו בטלוויזיה (Lanzetta, Sullivan, Masters & McHugo, 1985; McHugo, Lanzetta, Sullivan, Masters & Englis, 1985; Sullivan, Masters, Lanzetta, Englis & McHugo, 1984). המבעים הלא מילוליים קודרו במונחי "תמיכה" ו"ערעור" לפי אופי ההתייחסות שהם משדרים. מחוות המבטאות תמיכה לא מילולית הן למשל הנהון לחיוב, הנחיה, תנועה מעגלית רכה, ריתמית, באמצעות הידיים וכדומה. מחוות המבטאות ערעור לא מילולי הן למשל הנעת ראש לשלילה, הנפת אצבע לאזהרה, הנפת יד לאיום, אגרוף קפוץ, תנועות חיתוך חדות בידיים וכן התעסקות בחפצים אחרים והתעסקות עצמית. מיצבי גוף המבטאים ערעור הם למשל סגירות (enclosing), התכופות (descending) והתרחקות (retreating). מיצבי גוף המבטאים תמיכה הם למשל פתיחות (spreading), הזדקפות (ascending) והתקרבות (advancing) (Kestenberg, Loman, Lewis & Sossin, 1996).

בניית המשתנים של הלימה ואי-הלימה נעשתה על סמך השוואת כל מבע מילולי למקבילה ההתנהגותית הלא מילולית שליוותה אותו. כך מתוך מדדי התמיכה והערעור בשני ערוצי התקשורת הופקו מדדים לבחינת דפוס הקשר בין התקשורת המילולית ובין התקשורת הלא מילולית: הלימה ואי-הלימה. ההלימה סומנה כאשר בשני ערוצי התקשורת (המילולי והלא מילולי) הייתה תמיכה, או כאשר בשניהם היה ערעור; אי-הלימה סומנה כאשר באחד הערוצים הייתה תמיכה, ובערוץ השני, המקביל לו, היה ערעור. כל יחידת הלימה או אי-הלימה כוללת שתי יחידות תקשורתיות: האחת מילולית, והשנייה לא מילולית.

אופיינו עוד סוגי הלימה ואי-הלימה: הלימה מערערת, הלימה תומכת, אי-הלימה המאופיינת במסר מילולי תומך ומסר לא מילולי מערער ואי-הלימה המאופיינת במסר מילולי מערער ובמסר לא מילולי תומך.

נוסף על הניתוח הכמותי הפורמלי של דפוסי התמיכה והערעור בנאומיו של נסראללה בטלוויזיה ומידת ההלימה ביניהם, נערך ניתוח איכותני שעסק במאפיינים רטוריים נוספים של דפוסי השיח כדי לאפשר אפיון טוב ומלא יותר של התנהגותו בהופעות אלה. הניתוח הזה מבוסס על תאוריות מתחום הפרגמטיקה של ניתוח שיח (discourse analysis). ניתוח זה כולל ניתוח תוכן הממפה אסטרטגיות קונקרטיים של תמיכה וערעור מילוליים ולא מילוליים על סמך מיפוי של פעולות דיבור בהקשר המילולי, נוסף למיפוי של מחוות, של

מיצבי גוף ושל הבעות פנים בהקשר הלא מילולי (Blum-Kulka, 1997a; Brown & Levinson, 1987; Bublitz, 1988; Goffman, 1972; Hariss, 1991; Labov & Fanshel, 1977; Weizman, 1996).

הקשר שבין התנהגותו המילולית והלא מילולית של נסראללה ובין מושאי הפנייה המפורשים נבחן כאמור במטרה לקבל ממד השוואתי, קרי נבחנו דפוסי הלימה ואי-הלימה בנאומיו הטלוויזיוניים במהלך המלחמה. הנאומים חולקו ל"אפיזודות" על סמך מושא הפנייה (Blum-Kulka, 1997b). "אפיזודה" מוגדרת בתור רצף לכיד של כמה תורי דיבור מפי אותו דובר בעלי זיקה לנושא-על משותף על סמך מושא הפנייה (Blum-Kulka, 2003). המיפוי למושאי הפנייה התבסס על קריאה מפורשת של נסראללה לקהל יעד קונקרטי: "אני פונה לאזרחי ישראל ואומר לכם [...]". השיקול שהנחה חלוקה זו לאפיזודות היה מיפוי מלא של כל מושאי הפנייה המפורשים של נסראללה בנאומיו הטלוויזיוניים, ובתוך כך ניתוח דיפרנציאלי של דפוסי הלימה ואי-הלימה בכל אחד ואחד מהם. כמו כן נבדק אם פנייה למושאים שונים משנה את דפוסי ההתנהגות המילוליים והלא מילוליים של נסראללה. ואכן נאומיו של נסראללה חולקו לכמה מושאי פנייה: פנייה ללוחמי חיזבאללה, פנייה לאזרחי ישראל ופנייה לקהל רחב, כמו אזרחי לבנון, אזרחי מדינות ערב ואזרחי מדינות המערב.

ניתוח התייחסותם של העיתונאים והפרשנים לנאומיו של נסראללה נבחן בניתוח כמותי ואיכותני של כל מאמרי הדעה והפרשנות שבהם הייתה תגובה ישירה ומפורשת לנאומיו הטלוויזיוניים ואשר התפרסמו ב"ידיעות אחרונות", "מעריב", "הארץ" ובאתרי האינטרנט ynet ו-nrg במהלך המלחמה. סך הכול נותחו 37 כתבות ומאמרי דעה, ממוצע של שבעה מאמרים לכל הופעה בטלוויזיה. הניתוח נעשה לפי כמות המגיבים, לפי מהות התגובה ולפי אופי ההתייחסות לסימנים המילוליים והלא מילוליים בנאום. בכל מאמר ומאמר צוינו תחילה פרטיו: שם הכותב, שם המאמר והתאריך שבו פורסם המאמר. דוגמאות לתגובות לסימנים לא מילוליים הן אלה: חיוור, מזיע, מחייך, מסגיר בקולו, הבעת פניו וכדומה; דוגמאות לתגובות לסימנים מילוליים הן אלה: מובאות מדבריו ("[...] אמר ש[...]"), "הביע דעה על [...]" וכל תגובה תוכנית מהותית.

לבסוף ניתח המחקר הנוכחי את הקשר בין תגובות המאמרים להופעותיו הטלוויזיוניות של נסראללה ובין המאפיינים המילוליים והלא מילוליים ואת אופי הקשר בין הערוץ המילולי ובין הערוץ הלא מילולי (הלימה ואי-הלימה) של ההופעות עצמן.

לגבי 10% מן המבעים והתנועות הלא מילוליות בהופעותיו הטלוויזיוניות של חסן נסראללה במהלך מלחמת לבנון השנייה, שנדגמו באופן מקרי, נערך קידוד נפרד בידי שני מקודדים נוספים, ונבדקה מהימנות בין שופטים (Cohen's Kappa)

ביחס לסוגי הקידוד השונים: קידוד אופי ההתייחסות (דפוסי תמיכה וערעור) בתקשורת המילולית: 0.92; קידוד אופי ההתייחסות (דפוסי תמיכה וערעור) בתקשורת הלא מילולית: 0.90. בנוגע לניתוחי התוכן של מאמרי הפרשנות בעיתונות הכתובה והאלקטרונית נבדקה מהימנות בין שופטים (Cohen's Kappa), ונמצאה 0.90.

ממצאים

מאפייני התקשורת המילולית והלא מילולית של נסראללה בכל הנאומים לבושו של נסראללה זהה: לראשו טורבן שחור, ולגופו שמלה אפורה וגלימה שחורה. לבוש זה מבוסס על סימנים דתיים מובהקים, והוא משמש חלק בלתי נפרד מהתנהלותו הלא מילולית. בכל הנאומים נסראללה יושב מול המצלמה, ומבטו נד מן הדף אל המצלמה (חוץ מנאומו הראשון ביום 12.7.2006, שבו הוא יושב באולם, ואנשים יושבים ומאזינים לו). בטבלה 1 להלן מוצגים הממצאים על מאפייני התקשורת של נסראללה בנאומיו במהלך מלחמת לבנון השנייה.

טבלה 1: סיכום דפוסי הלימה ואי-הלימה בנאומיו של נסראללה (מספר המבעים ובאופן יחסי %)

סך כל אי-ההלימה	אי-הלימה דליפה	אי-הלימה ארפטיבית	סך כל ההלימה	הלימה תומכת	הלימה מערערת	סך כל היחידות התקשורתיות*	נאום
41 56.16%	25 34.25%	16 21.92%	32 43.84%	24 32.88%	8 10.96%	146	12.7.2006 1
43 50.00%	0 0.00%	43 50.00%	43 50.00%	34 39.53%	9 10.47%	172	16.7.2006 2
53 77.94%	8 11.76%	45 66.18%	15 22.06%	15 22.06%	0 0.00%	136	29.7.2006 3
25 27.78%	0 0.00%	25 27.78%	65 72.22%	65 72.22%	0 0.00%	180	3.8.2006 4
21 36.84%	0 0.00%	21 36.84%	36 63.16%	22 38.60%	14 24.56%	114	9.8.2006 5

סך כל אי-ההלימה	אי-הלימה דליפה	אי-הלימה אדפטיבית	סך כל ההלימה	הלימה תומכת	הלימה מערערת	סך כל היחידות התקשורתיות*	נאום
23 30.26%	0 0.00%	23 30.26%	53 69.74%	47 61.84%	6 7.89%	152	14.8.2006 6
37 42.05%	7 7.95%	30 34.09%	51 57.95%	44 50.00%	7 7.95%	176	12.8.2006 7
243 45.17%	40 7.43%	203 37.73%	295 54.83%	251 46.65%	44 8.18%	1076	סך הכול

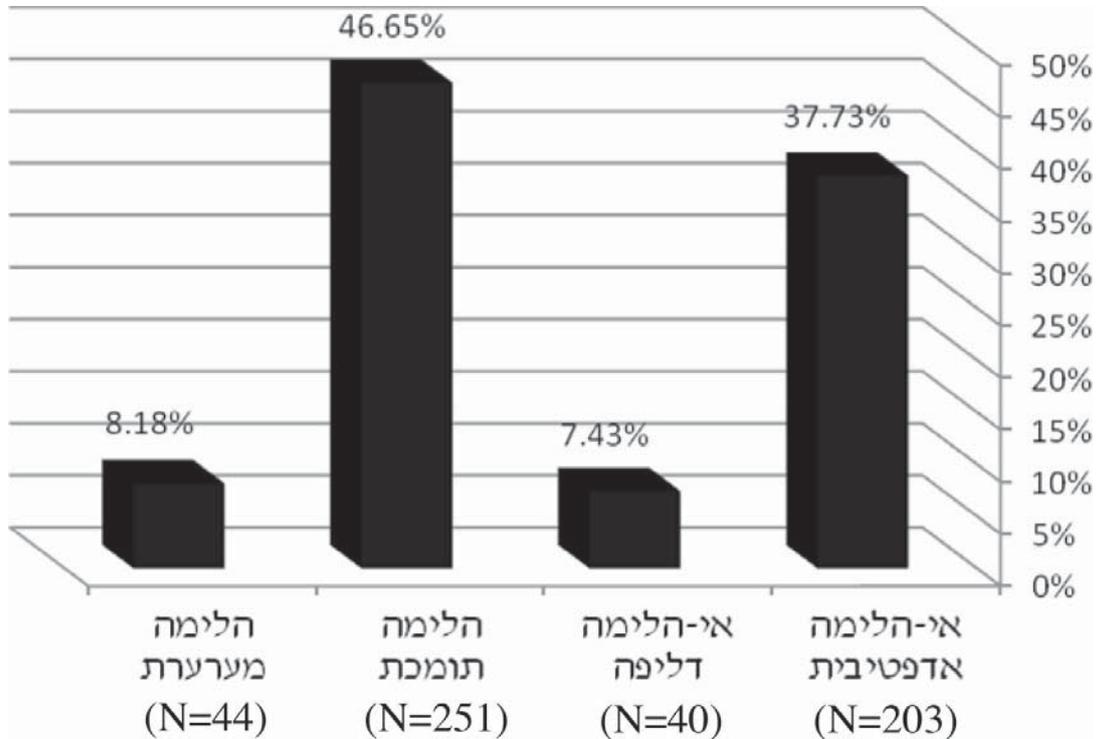
* עמודת "סך כל היחידות התקשורתיות" כוללת יחידות מילוליות ולא מילוליות כפי שקודדו בנפרד. יתר העמודות כוללות את ההצלבות המאפיינות את הקשר בין הערוצים. כלומר כל עמודה ועמודה כוללת למעשה יחידות שהן כפולות ומורכבות משני ערכים: האחד מילולי, והשני הוא המקבילה הלא מילולית שלו. לכן כל ערך וערך ביתר העמודות מורכב משני ערכים.

דפוסי הלימה ואי-הלימה

מניתוח דפוסי הלימה ואי-הלימה עולה במפתיע שאמנם חלק ניכר מן המסרים של נסראללה הלימים (54.83%), כלומר המסר המילולי והלא מילולי חוברים יחד כדי להעביר מסר אחד קוהרנטי. עם זאת, אחוז בלתי מבוטל (45.17%) ממסריו מאופיין באי-הלימה, שבה המסר המילולי סותר את המסר שאינו מילולי, קרי מנוגד לו.

לצורך הבנת משמעות המסרים ההלימים והלא הלימים בהופעותיו הטלוויזיוניות של נסראללה יש לנתח את סוגי ההלימה ואת סוגי האי-ההלימה בנאומיו. בתרשים 1 להלן אפשר לראות את שיעורי ההלימה ואי-ההלימה בחלוקה לסוגים בהופעותיו בטלוויזיה. מן הניתוח עולה בראש ובראשונה כי כל ארבעת הדפוסים התקשורתיים שמוצגים במחקר הנוכחי באים לידי ביטוי בהופעותיו הטלוויזיוניות של נסראללה. יש לציין שהצורות השכיחות ביותר בנאומיו של נסראללה הן הלימה תומכת, צורה שבה המסרים המילולי והלא מילולי מעבירים מסר קוהרנטי של תמיכה, וכן אי-ההלימה אדפטיבית, שבה המסר המילולי תומך, ואילו המסר הלא מילולי מערער.

תרשים 1: שיעורי הלימה ואי-הלימה בחלוקה לסוגים בהופעות הטלוויזיוניות של נסראללה

המשמעות של ההלימה התומכת

נסראללה משתמש בהלימה תומכת בעיקר כאשר הוא מפנה את דבריו לתושביה של לבנון ומנסה לחזק את ידיהם. לדוגמה, בנאומו ביום 9.8.2006 מחזק נסראללה את ידיהם של הלוחמים ואומר כך: "הלוחמים שלנו, לוחמי הקודש, נלחמים באמונה עד הכדור האחרון". המסר המילולי תומך בלוחמים, מחזק ומפאר אותם. המסר הלא מילולי, המקביל למסר הזה, תומך גם הוא: קולו של נסראללה רגוע, שרירי פניו רגועים והבעתו ניטרלית. תנועות ידיו קטנות ומזיזות לרוב רק מפרק אחד. אין הוא עושה תנועות גדולות או תאטרליות, וראשו נד בתנועה המוטורית הקצובה, האופיינית לכל נאומיו והמעבירה מסר ריתמי של ביטחון. הלימה תומכת היא מסר תמיכה ברור וחזק, שפיענוחו אינו מוטל בספק. את המסר הזה אי-אפשר לפענח במגוון אופנים, ועל כן יש להניח שנסראללה משתמש בשיטה זו כדי לשדר מסר עקיב וברור.

המשמעות של אי-ההלימה האדפטיבית

אי-ההלימה אדפטיבית היא הדרך האפקטיבית ביותר להעביר מסרים מילוליים מערערים. בדפוס ההתנהגות הזה המסר המילולי מערער, ואילו המסר הלא-מילולי, המקביל לו, מביע תמיכה. מתוך כך אפשר לפענח את המסר הכולל במגוון אופנים. חסן נסראללה נחשב לאמן תקשורת ולרטוריקן בחדר בגלל אי-ההלימה דווקא, המאפיינת את נאומיו. הנה דוגמה לאי-ההלימה אדפטיבית שמפגין נסראללה. בנאומו ביום 16.7.2006 פונה נסראללה אל ממשלת ישראל ואומר כך: "היום כל החישוב של הציונים מבוסס על ההנחה שמספר הטילים שברשות החיזבאללה, שיש בכוחם להגיע לחיפה [...] אינו עולה על כמה עשרות טילים. אם אתם מבססים את ההערכה שלכם על ההנחה הזאת, אני אומר לכם שתובסו". את האמירה הקשה הזאת, שבה מאיים נסראללה על חייהם של אזרחי המדינה ומזהיר את ישראל מפני תבוסה, אומר נסראללה בביטחון ובשלווה: ראשו נד בתנועות קצובות, הוא אינו מניע את ידיו בתנועות גדולות, הבעת פניו ניטרלית, ושרירי פניו רגועים. בדוגמה נוספת במהלך אותו נאום מאיים נסראללה על ישראל ומחייך – התנהלות תקשורתית שנתפסה בעוצמה בתודעה הישראלית. כפי שצוין, השימוש באי-ההלימה אדפטיבית, כפי שחושף המחקר הנוכחי, הפך את נסראללה למי שנתפס כמומחה בלוחמה פסיכולוגית. בדפוס הזה האיום המילולי המפורש מרוכך במסרים הלא מילוליים, ובתוך כך עוקף את מנגנוני ההגנה של הצופים בנאום, ולמעשה נכנס "בדלת האחורית" למוחנו ומאלץ אותנו להגיב על הופעתו ולהיות מושפעים ממנו. לשון אחר, קשה להאשים בהתלהמות מוען המציג מסרים קשים המלווים במסרים לא מילוליים תומכים, וקל יותר לייחס לו אמינות כדי שהאיום שבפיו יקבל משנה תוקף.

חשוב להדגיש כי כפי שצוין, קידוד התקשורת הלא מילולית נערך במנותק מקידוד התקשורת המילולית. מקודד שצפה בנסראללה רגוע, קודד את התקשורת הלא מילולית שלו כ"תומכת". רק כאשר הוצלב הקידוד הלא מילולי עם הקידוד המילולי נחשפו דפוסי אי-ההלימה, שמשמעותם סתירה בין ערוצי התקשורת. עוד חשוב להדגיש שאין כאן "תמיכה" בציבור הישראלי. נהפוך הוא, הסתירה שבין הערוצים יוצרת מסר כולל דמוני, רב-משמעי ומורכב לפיענוח.

המשמעות של אי-ההלימה מסוג "דליפה"

דפוס זה של קשר בין הערוצים בא לידי ביטוי בהתנהלותו של נסראללה בתקשורת בנאומיו בזמן המלחמה. עם זאת, שכיחותו היחסית של דפוס זה איננה גבוהה. ביטוי בולט של דפוס זה בהופעותיו הטלוויזיוניות של נסראללה משתקף בנאום

ששודר ביום 12.7.2006, ובו נסראללה מציג מסרים מילוליים מלאי ביטחון, אך בו-זמנית הוא מזיע.

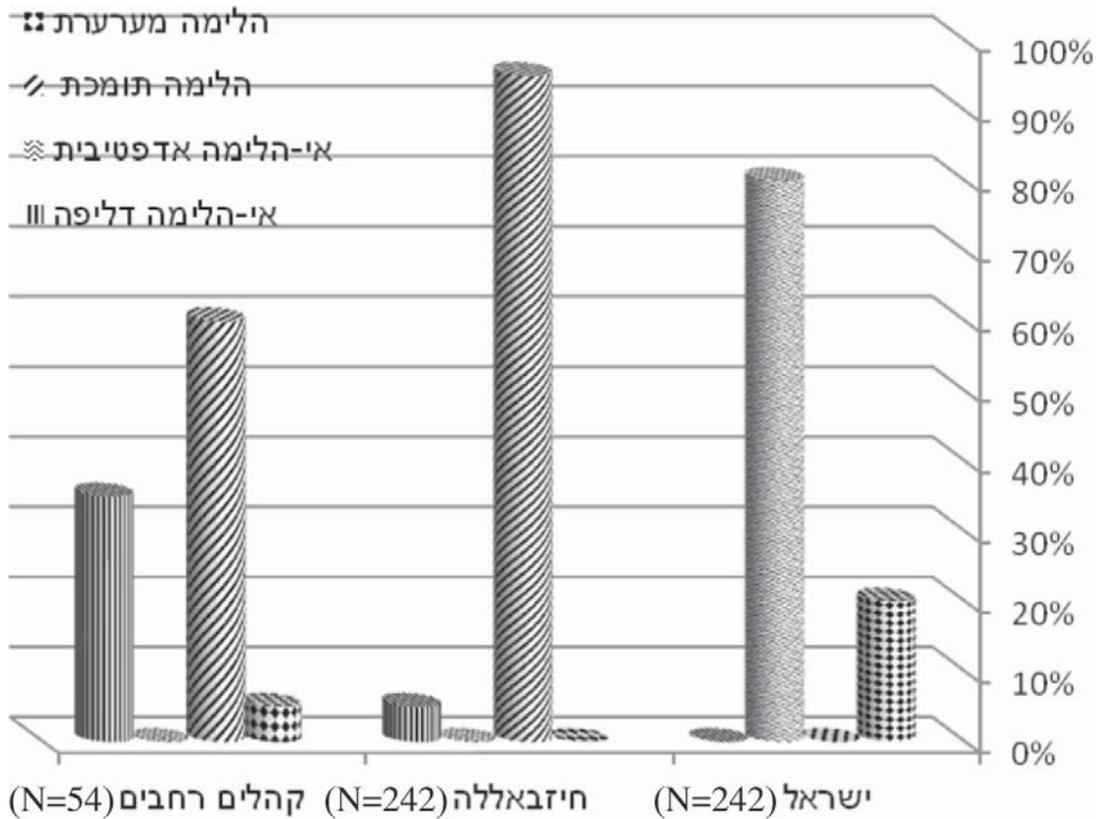
המשמעות של הלימה מערערת

בדפוס תקשורתי זה תנועות ידיו והבעות פניו של נסראללה יוצרות מסרים של הלימה מערערת, ובו-זמנית מוצג בהם ערעור מילולי לצד ערעור לא מילולי. דפוס זה נחשב בוטה תקשורתית, מתלהם, ויש בו רכיב של איבוד שליטה. עם זאת, כפי שאפשר לראות בתרשים 1 לעיל, שכיחותו היחסית איננה גבוהה, והוא איננו הדפוס הדומיננטי ביותר בהתנהלותו של נסראללה בתקשורת כנאומיו בזמן המלחמה; ייתכן שגם בכך טמון סוד כוחו הרטורי.

הקשר בין מושא הפנייה של נסראללה ובין התנהגותו המילולית והלא מילולית

מניתוח נאומיו של נסראללה במהלך המלחמה, כפי שאפשר לראות בתרשים 2 להלן, נחשפים כמה מושאי פנייה: פנייה ללוחמי חיזבאללה, פנייה לאזרחי ישראל ופנייה לקהל רחב של אזרחי לבנון, של מדינות ערב ושל מדינות המערב. באופן מפתיע הממצאים מגלים ששיעור המכעים שיש בהם פנייה מפורשת של נסראללה ללוחמי חיזבאללה (44.98%) שווה לשיעור הפנייה המפורשת שלו לאזרחי ישראל (44.98%). שיעור הפנייה שלו לקהל רחב הוא הנמוך ביותר (10.04%). המחקר מצא הבדל מובהק בין מושאי הפנייה של נסראללה במהלך נאומיו הטלוויזיוניים ובין התנהגותו המילולית והלא מילולית, קרי דפוסי הלימה ואי-הלימה ($2=610$); $(df=6; P<0.001X)$. הפנייה למושאים שונים יוצרת דיפרנציאציה במהלך הנאום, המשתקפת הן בנושא הנאום, הן ברמת המסרים המילוליים הן ברמת המסרים הלא מילוליים.

תרשים 2: הקשר בין מושא הפנייה ובין דפוסי הלימה ואי-הלימה בנאומיו של נסראללה

נמצא שכאשר נסראללה פונה ללוחמי חיזבאללה, התנהגותו מאופיינת בהלימה תומכת. הוא מציג מסרים מילוליים ובתוך כך גם מסרים לא מילוליים תומכים. מילולית נסראללה מחזק אותם, את לחימתם, את כושר עמידתם מול האויב הישראלי. בשפת הגוף הלא מילולית הוא משדר רוגע, ביטחון ואופטימיות. רק במקרים מעטים הוא מבטא לצד מסרי התמיכה המילוליים החזקים ומלאי הביטחון גם סממני מתח בדפוס של אי-הלימה מסוג "דליפה".

לעומת זאת, כאשר נסראללה פונה לאזרחי ישראל, הוא מציג שני דפוסי התנהגות מרכזיים: הלימה מערערת ולחלופין אי-הלימה אדפטיבית. לעתים התנהגותו מאופיינת בהלימה מערערת בפנייה לאזרחי ישראל, ובה מסריו המילוליים המערערים מקבלים חיזוק גם במסרים לא מילוליים מערערים, הבאים לידי ביטוי בעיקר בתנועות האשמה באצבע, בתנועות חיתוך חדות ובמבט מאיים. עם זאת, ברוב המצבים בפנייה לאזרחי ישראל נסראללה מציג מסרים מילוליים שליליים, שיש בהם בעיקר איום ואזהרה. אולם בו-זמנית הוא מציג בשפת הגוף מסרים לא מילוליים שאינם עולים בקנה אחד עם מסרים אלה ומאופיינים ברוגע,

בתנועות ידיים מעוגלות. דפוס זה משמש כלי רטורי והתנהגותי חשוב במעלה בלוחמה הפסיכולוגית שמנהל נסראללה נגד אזרחי ישראל. נוסף על כך, נסראללה פונה בנאומיו הטלוויזיוניים לקהל הרחב, כגון אזרחיהן של לבנון, של מדינות ערב ושל מדינות המערב. חשוב להדגיש כי פנייה לקהל כזה בנאומיו מינורית מאוד ומצומצמת. התנהגותו מאופיינת הן בהלימה תומכת, קרי במסרים מילוליים תומכים שיש בהם הבטחה לשחרור לבנון מן הכיבוש הישראלי, לניצחון על האויב הישראלי המאיים, הן במסרים תומכים לא מילוליים. מסרים אלה באים לידי ביטוי במחוות ידיים וראש, המחזקות את המסרים המילוליים, בטון רגוע ובעוצמה נמוכה של הקול. עם זאת, הפנייה לקהל הרחב מאופיינת בהתנהגות שיש בה גם אי-הלימה מסוג "דליפה". למעשה, דפוס זה מייחד בעיקר את הפנייה לקהל זה, והוא מאופיין במסר מילולי תומך, כגון במאמצי חיזבאללה לסיים את הלחימה או לשמור על השקט האזורי, ובו-זמנית – במסר לא מילולי מערער, שיש בו בעיקר דליפה של סממני מתח, כגון הזעה או תנועות של חוסר נוחות, החושפות לכאורה מידע בלתי מתוכנן מראש.

ניתוח התגובות של העיתונאים ושל הפרשנים בישראל להופעותיו הטלוויזיוניות של נסראללה

טבלה 2 להלן מציגה את מספר התגובות למסרים המילוליים ולמסרים הלא מילוליים בכל אחד ואחד מנאומיו של נסראללה במהלך המלחמה. הממצא המעניין הראשון נוגע למספר התגובות למסרים הלא מילוליים בנאומיו של נסראללה שנמצאו במאמרי הדעה. כאשר איש ציבור נואם, ברור לו כי לדבריו יש משמעות בעבור המאזינים לנאומו, אך רבים אינם יודעים איזו משמעות רבת היקף מיוחסת גם להיבטים הלא מילוליים של אותו נואם, וכמה הם משפיעים על ההתרשמות מן הנאום ומן הנואם.

טבלה 2: ניתוח מאמרי הפרשנות והתגובות למסרים המילוליים והלא מילוליים בנאומי נסראללה*

תגובה למסר הלא מילולי			תגובה למסר המילולי			N	מספר הנאום ותאריך
ממוצע	ממוצע יחסי	סטיית תקן	ממוצע	ממוצע יחסי	סטיית תקן		
27.35	58.63%	0.27	12.46	41.37%	0.23	279	12.7.2006 1
27.86	59.12%	0.20	15.74	40.88%	0.20	305	16.7.2006 2
21	64.76%	0.37	7.6	35.24%	0.37	201	29.7.2006 3

תגובה למסר הלא מילולי			תגובה למסר המילולי			N	מספר הנאום ותאריך
ממוצע יחסי	ממוצע	סטיית תקן	ממוצע יחסי	ממוצע	סטיית תקן		
14.00%	5	0.05	86.00%	31.25	0.05	253	3.8.2006 4
35.50%	11.25	0.05	64.50%	21.25	0.05	228	9.8.2006 5
3.55%	3.15	0.07	96.45%	74.45	0.06	388	12.8.2006 6
72.33%	41.78	0.07	27.67%	15.72	0.07	345	14.8.2006 7
46.99%	15.34	0.15	53.01%	25.51	0.15	1999	סך הכול

* ערכי הטבלה מייצגים את ההתייחסויות, כולל מספר התגובות לסימנים המילוליים והלא מילוליים של נסראללה בממוצע למאמר, באופן יחסי (באחוזים), כולל סטיות התקן.

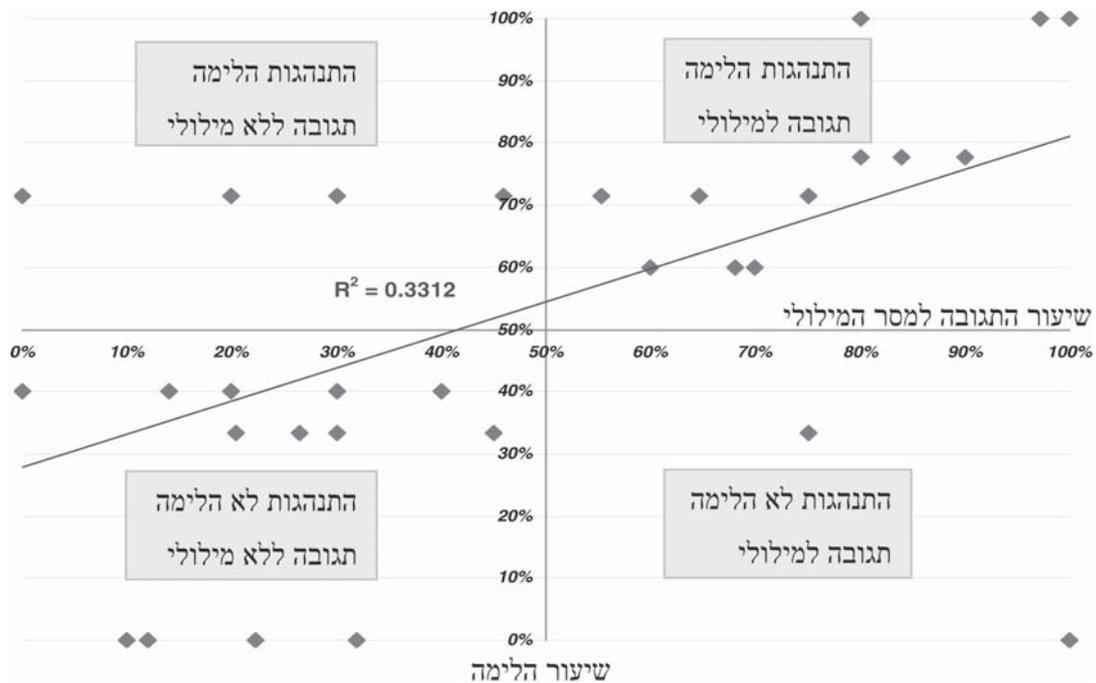
ניתוח שיעור התגובות להיבטים המילוליים והלא מילוליים במאמרי הדעה שנותחו מגלה שמספר התגובות לפן הלא מילולי (53.01%) קרוב מאוד למספר התגובות לפן המילולי (46.99%). נתון מרתק זה נתמך ברעיון התאורטי שהערוץ הלא מילולי דומיננטי לפחות כמו המילולי. עם זאת, מפליאה היא העובדה כי פרשנים פוליטיים ועיתונאים מקצועיים כותבים על החיוך או על הזיעה של נסראללה כמעט באותה מידה שבה הם כותבים על אמירותיו.

הקשר בין התנהגותו המילולית והלא מילולית של נסראללה ובין התגובות לה

כפי שאפשר לראות בתרשים 3 להלן, יש קשר חיובי חזק ומובהק בין אופי ההתנהגות שהציג נסראללה בהופעותיו הטלוויזיוניות ובין אופי התגובה של הפרשנים ושל העיתונאים לה ($r=0.57; P<0.01$). הממצא הזה ייחודי וחדשני. נמצא כי ככל ששיעור אי-ההלימה בהופעה הטלוויזיונית גבוה, כך גבוה שיעור התגובות למסרים הלא מילוליים של נסראללה במאמרי הפרשנות. ככל ששיעור ההלימה בהופעה הטלוויזיונית גבוה, כך גבוה שיעור התגובות למסרים המילוליים של נסראללה במאמרי הפרשנות. המחקר חושף קשר בין התנהגות המאופיינת בהלימה והתגובות לה, המתמקדות במסרים המילוליים, ובין התנהגות המאופיינת באי-ההלימה והתגובות לה, המתמקדות במסרים הלא מילוליים. מעניין להוסיף כי כאשר מסתכלים בנקודות המרוחקות מן המקבץ העיקרי (outliers), אפשר לומר כי באופן בולט מספר החריגות מן הקשר שנחשף בא לידי ביטוי בתגובות של עיתונאים ושל פרשנים למסרים המילוליים במצבים של אי-ההלימה. כלומר אפשר

לומר שמסרים של אי-הלימה מעודדים תגובות לערוץ הלא מילולי עד כדי כך שכמעט אי-אפשר למצוא תגובות לערוץ המילולי במצבים שבהם הייתה סתירה בין שני ערוצי התקשורת.

תרשים 3: הקשר בין אופי ההתנהגות של נסראללה ובין אופי התגובה לה במאמרים

התגובות של מאמרי הדעה לאי-הלימה מסוג דליפה אי-הלימה מסוג דליפה מאופיינת במסר מילולי תומך ובו-זמנית – במסר לא מילולי מערער. כפי שצוין, דפוס התנהגות זה לא אפיין את התנהגותו התקשורתית של נסראללה בהופעותיו הטלוויזיוניות במהלך המלחמה. עם זאת, מעט אי-ההלימה מסוג דליפה זכתה לתשומת לב ניכרת במאמרי הדעה, בייחוד בראיית הערוץ הלא מילולי. החיורון שבפניו והזיעה שעל פניו זכו לתגובות רבות. מאפיינים לא מילוליים אלה לא נמלטו מעיניהם של הפרשנים, אשר לרוב הגיבו להזעה של נסראללה כאל אי-הלימה מסוג דליפה, כלומר הם ראו בכך סימן לא מילולי מערער המסגיר את הלחץ והמצוקה שנסראללה נתון בהם: "ההופעות התקשורתיות התאטרליות הן החומר המודיעיני הטוב ביותר, שנסראללה היה יכול לספק לצה"ל. כיצד היינו יודעים על הימצאותו בלחץ, לולא התרכב בנאום החטיפה? מי שפירש את הופעתו כהפגנת נחישות, מי שפירש את ההזעה הבולטת מסיבות של 'קלקול המזגן', היו אולי אנשי לשכתו ועוד כמה תומכים. לעומת

זאת, מי שיודע לפרש שפת גוף הבין, כי זו הייתה אחת ההופעות האומללות שלו, שוודאי תרמה להחלטה לתקוף אותו ואת אנשיו" (שבע שגיאות בדרך לנכבה הלבנונית, *ynet*, 13.7.2006). בתגובה אחרת נאמר "חסן נסראללה, המנהיג והסמל, הגלימה והחיוך, נשאר מול מצלמות הטלוויזיה. הוא אולי חיוור, קצת מזיע, ובלהק מודיעין של חיל האוויר אולי חדלו לנתח את נאומיו, אבל מסריו נותרו חדים מתער" (בחזרה לקרקע המציאות, מעריב, 31.7.2006).

התגובות של מאמרי הדעה לאי-הלימה אדפטיבית

כאמור, אי-הלימה אדפטיבית מאופיינת במסר מילולי מערער ובו-זמנית במסר לא מילולי תומך. לתגובה להופעותיו הטלוויזיוניות של נסראללה במצבים של אי-הלימה אדפטיבית יש משקל רב בפרשנות. בעיקר השתרשו החיוכים של נסראללה וזכו לתשומת לב רבה מצד הפרשנים. בכשליש מן המאמרים שנותחו יש הערה כלשהי על חיוכיו של נסראללה. רוב הפרשנים רואים בחיוכו של נסראללה חיוך דמוני, שטני ומאיים, השם ללעג את החברה בישראל. הנה לדוגמה תגובה לנאומו ביום 12.7.2006: "אני חייב להודות, שכשצפיתי במסיבת העיתונאים שלך אתמול בביירות, הבנתי פתאום למה כל הצעירים בעולם הערבי מעריצים אותך. עומד בחור בן ארבעים ומשהו, קצת מזיע, ובחיוך רחב מחזיק בביצים את הצבא החזק ביותר במזרח התיכון" (תודה לך, נסראללה, *ynet*, 13.7.2006).

אי-הלימה אדפטיבית אחרת באה לידי ביטוי בנאומיו של נסראללה בימים 16.7.2006 ו-29.07.2006. בנאומים האלה נסראללה פונה אל העם ואל הממשלה בישראל ומאיים כי מדינת ישראל תובס. את איומיו הוא מעביר באמצעות אי-הלימה אדפטיבית. אי-ההלימה האדפטיבית מתפרשת אצל הפרשנים בתור לוחמה פסיכולוגית וגם בתור מסר של אמינות: "התפתח אצלנו פולחן נסראללה. סוגדים לו כמודל של אמינות, כאישיות טרוריסטית המדקדקת ביישום מלוא איומיה. נסראללה אמר שמהו יקרה – אז יקרה. בטוח" (בחזרה לפרופורציה, *ynet*, 17.7.2006); "[...] לקח לי שניות להבין כמה אידיוט הייתי, כמו עם ישראל כולו, לאכול מכף ידו של המניפולטור הזה, שגם תחת המצוקה הקשה בה הוא מצוי לאחר חמישה ימי קרב מכבידים, מפליא בלהטוטי הלוחמה הפסיכולוגית שלו מול כל ציבור" (ניצחת נסראללה אבל הפסדת, *ynet*, 17.7.2006).

התגובה של מאמרי הדעה להלימה תומכת

נאומיו של נסראללה בימים 3.8.2006, 9.8.2006, 12.8.2006, 14.8.2006 מופנים בעיקר לאזרחי לבנון, ובהם נסראללה משתמש בעיקר בהלימה תומכת: מסריו המילוליים והלא מילוליים חוברים יחד כדי ליצור מסר של תמיכה בעבור אזרחי

לבנון. המחקר הנוכחי מצא שכאשר הנאומים מאופיינים בהלימה מסוג זה, הפרשנים נוטים להגיב יותר לדבריו מאשר להתנהגותו הלא מילולית: ב-87.5% מן התגובות האלה לנאומים בעיתונים ובאינטרנט נידונים מסריו המילוליים, ורק ב-12.5% מן התגובות לנאומים האלה בעיתונים ובאינטרנט נדונים מסריו הלא מילוליים.

סיכום ומסקנות

תרומתו הייחודית של המחקר הנוכחי היא בניתוח הקשר שבין התנהגות טלוויזיונית, מילולית ולא מילולית, של מנהיג אויב בזמן מלחמה ובין תגובותיהם של עיתונאים ושל פרשנים (מן הצד הנגדי) להתנהגות זו. מן המחקר נגזרות מסקנות עיקריות אחדות. המסקנה הראשונה היא שבעת צפייה בנאומים של מנהיג אויב בזמן מלחמה יש פרשנים ועיתונאים בצדו השני של הקונפליקט המייחסים חשיבות בעלת ערך לערוץ הלא מילולי. לשון אחר, לעתים המסרים הלא מילוליים, המועברים בהופעות כאלו בטלוויזיה, מהדהדים חזק יותר ממסרים מילוליים, שהם לרוב נשלטים ומכוונים יותר מן הלא מילוליים. הישענותם של הפרשנים על הערוץ הלא מילולי מוסברת בעוינות של המנהיג נסראללה כלפי ישראל. כאשר מציגים מסר של עוינות, יש לסימנים הלא מילוליים אפקט גדול יותר מזה של הסימנים המילוליים (Argyle, Alkema & Gilmour, 1972). נראה שהתגובות למבעים הלא מילוליים אצל נסראללה נובעות מן הצורך של עיתונאים ישראלים בדמוניזציה שלו או בהצגתו כאור שלילי יותר משהן נובעות מרמזים מהימנים ומרוככים. לפיכך נראה שהעיתונאים והפרשנים בישראל נוהגים להבליט בתגובותיהם את ההתנהגויות המפחידות, הדמוניות, השטניות, המאיימות של נסראללה.

הסבר אפשרי אחר להתייחסותם הרבה של עיתונאים ושל פרשנים ישראלים לערוץ הלא מילולי מבוסס על ההנחה שעל סמך פיענוח ההתנהגויות הלא מילוליות אפשר לחשוף מידע שהמוען מנסה להסתיר והוא "דולף" בכל זאת החוצה באופן לא רצוני (Epstein, 1986; Lunger & Wurf, 1999; Zuckerman, DePaulo & Rosenthal, 1981, 1986). מעבר לתמיכה בממצאים האמפיריים, המחקר הנוכחי מצביע על כך שאפשר שעיתונאים ופרשנים, מתוך נאמנות ופטריוטיות, מנסים באמצעות ההתמקדות בערוץ הלא מילולי ("חיוור", "מזיע" וכדומה) לחשוף את שיטות הלוחמה הפסיכולוגית של נסראללה בפני הציבור ובתוך כך לחזק את העורף הישראלי.

מסקנות בעלות ערך ומרתקות אחרות נוגעות לקשר שבין הלימה ואי-הלימה בהופעותיו הטלוויזיוניות של נסראללה ובין התגובות של עיתונאים ושל פרשנים להופעות אלה. התגובות להתנהלות התקשורתית של מנהיג אויב בזמן מלחמה נעות בין התעלמות מן הערוץ המילולי ועד התעסקות שיטתית בו, והן קשורות לסוג המסר. מסר מסוג הלימה גורר תגובות באשר לערוץ המילולי, ואילו מסר המאופיין באי-הלימה גורר תגובות באשר לערוץ הלא מילולי. כאשר המסר מאופיין באי-הלימה, נשענים הפרשנים על הערוץ הלא מילולי כדי לפענחו, ומכאן ההתעסקות הגדולה בו. מסר מסוג זה מגביר את האפשרות לפוליסמיה במתן הפרשנות למסר (Ekman, 1997). כאשר נוצרת סתירה בין המסר המילולי ובין המסר הלא מילולי, המועבר במקביל, יש למסר הלא מילולי משקל יתר בהערכת המסר השלם. הממצא הזה נתמך ברעיון "היפותזת השליטה של הלא מילולי" שהציגו חוקרים בתחום (Mehrabian & Weiner, 1967), והוא מהווה אישוש ל"פרדיגמת הרמזים המנוגדים" (Argyle, Alkema & Gilmour, 1972) ולתאוריות ההקשר התקשורתית (Walker & Trimboli, 1989). החידוש של המחקר הנוכחי הוא בכך שתגובה זו נמצאת גם בפרקטיקה העיתונאית בתגובה למצבי חיים אמתיים. בנוסף לכך, מעניין לציין כי הממצא הזה נכון לכל סוגי אי-ההלימה, הן בתגובה לאי-הלימה אדפטיבית הן בתגובה לאי-הלימה מסוג דליפה. כאשר נסראללה משתמש בנאומיו באי-הלימה אדפטיבית, התגובה של הפרשנים להופעתו מתרכזת בעיקר בלא מילולי. אפשר שהסיבה לכך נעוצה באופי הסיטואציה (עתות מלחמה) ובמנהיג האויב (שבעדינות וברוגע מאיים על חייהם ועל שלוותם של תושבי המדינה). אי-ההלימה האדפטיבית במקרה זה משרתת לוחמה פסיכולוגית, ויש להתגונן מפניה באמצעות חשיפתה. כך גם קורה כאשר מציג נסראללה אי-הלימה מסוג דליפה. אי-הלימה מסוג זה מעוררת תגובות פקפוק במסרים המילוליים, ותגובות הפרשנים מתרכזות בערוץ הלא מילולי, ולו הם מייחסים את משקל היתר בעיצוב תגובתם למסר בכללו: לדעתם, המסרים הלא מילוליים מסגירים (אולי) מאפיינים רגשיים שהמוען מנסה להסתיר. לעומת זאת, בעת שהמסרים מאופיינים בהלימה, כלומר כאשר ניכרות עקיבות והתאמה בין הערוץ המילולי ובין הערוץ הלא מילולי, המועבר במקביל, העיתונאים והפרשנים מגיבים בעיקר לערוץ המילולי, והם נותנים את הדעת פחות למאפיינים הלא מילוליים של מעביר המסר, קרי להתנהגותו של נסראללה. סיבה אפשרית לכך היא שבעת שמקבלים מסר קוהרנטי וברור, קל להגיב לפן המילולי שלו, מאחר שלערוץ זה יש גיבוי בערוץ הלא מילולי. במצבים של הלימה, המסר ברור וחד-משמעי, ולכן אפשר לעסוק במסר העיקרי, קרי בדבריו של נסראללה, ולא לנסות לפענח את כוונותיו הנסתרות. ממצא זה תומך במחקרים פסיכולוגיים

ביחס לתפיסות של מסרים הלימים ולא הלימים (Furnham, Trevenhan & Gaskell, 1981; Krauss, Chen & Chawla, 1996; Swann, Stein-Seroussi & McNulty, 1992). מסקנה אחרת לעניין זה היא שכאשר תגובת העיתונאים והפרשנים מופנית לערוץ המילולי, התגובה רציונלית, כלומר ההתייחסות היא לתכנים עצמם. תגובה לערוץ המילולי מאופיינת בהתמודדות עניינית עם הטיעונים שמעלה נסראללה לגבי הנושאים המהותיים של הקונפליקט, והיא מציגה את הסיטואציה מנקודת ראותו, מטיעונו, ממסקנותיו או מפרשנותו. לעומת זאת, כאשר תגובת העיתונאים והפרשנים מופנית לערוץ הלא מילולי, היא מאופיינת בהתייחסות אמוציונלית, אישית, לא מהותית, לא עניינית. תגובה כזאת עוסקת בעיקר בהיבטים פסיכולוגיים, ואפילו אישיותיים, של נסראללה, בלי התמודדות עם – ולעתים אף בהתעלמות מן – התוכן המהותי של דבריו. הסבר אפשרי לממצא זה קשור באפיון המסרים עצמם. רובם המכריע של המסרים שאופיינו בהלימה בהופעותיו של נסראללה היו מסוג הלימה תומכת, שבה המסר המילולי מציג תמיכה, ובמקביל גם המסר הלא מילולי מציג תמיכה. בנאומים הללו נסראללה מאיים פחות, ולכן קל יותר להתייחס לדבריו ולפרשם בתור אמירות רציניות שאפשר להגיב עליהן באמירות רציונליות ובטיעונים לוגיים. לעומת זאת, כשנסראללה מציג ערעור בנאומיו, מסוג אזהרות, איומים או נבואות אפוקליפטיות על גורלה של ישראל, הוא גורר תגובה אמוציונלית ולא תמיד עניינית.

עוד מסקנה מעניינת מלמדת שיש התנהגויות לא מילוליות המקבלות בולטות יתר בפרשנות להופעה הטלוויזיונית. נמצא שאפשר לבנות מדרג למידת ההשפעה של התנהגויות לא מילוליות שונות על התגובות להופעות בטלוויזיה. כך למשל זיעה, המתפרשת כמצוקה, כחוסר יכולת וכחולשה, או חיוך, היוצר תדמית דמונית; אלו התנהגויות בעלות השפעת יתר, ויש להן אימפקט חזק בתגובה למסר: הן נחקקות היטב בתודעה הציבורית לזמן רב.

המודל האינטגרטיבי, הבוחן את התנהגותו הטלוויזיונית המילולית והלא מילולית – סימולטנית – חושף כי נסראללה מציג באופן בולט שני דפוסים עיקריים של קשר בין התקשורת המילולית ובין התקשורת הלא מילולית בהופעותיו: הלימה תומכת ואי-הלימה אדפטיבית. בשני דפוסים אלה משתמש נסראללה בתמיכה לא מילולית, המשמשת טקטיקה בעבורו כדי להעביר את מסריו בצורה מאיימת יותר. בשום נאום לא הרים נסראללה את קולו, לא הניע את ידיו במחוות גדולות, ולא היו לו הבעות פנים מוגזמות. למעשה, הבעות פניו היו שלוות בצורה מפתיעה בנסיבות ההופעות הללו במהלך המלחמה מול ישראל. חשוב לציין כי התנהגות המאופיינת באי-הלימה אדפטיבית איננה ייחודית לנסראללה. במחקר שבחן הצלחה וכישלון בעימותים טלוויזיוניים (גרבלסקי-ליכטמן, בלום-קולקה ושמיר, 2009) נמצא שהדפוס של אי-הלימה אדפטיבית

מאפיין מנצחים בעימותים פוליטיים. המחקר הנוכחי מצביע על כך שאפשר למצוא דפוסים דומים גם בהקשר של נאומים טלוויזיוניים במצבי קונפליקט ומלחמה.

תרומתו הייחודית של המודל היא במיפוי דפוסי ההלימה וחוסר ההלימה לאור פנייה לקהלי יעד שונים. כך חשף המחקר קשר בין קהל היעד, קרי מושא הפנייה המפורש, ובין התנהגותו המילולית והלא מילולית של נסראללה בנאומיו הטלוויזיוניים. ניכר כי דפוסים תקשורתיים אלה משרתים את נסראללה בלוחמה פסיכולוגית מול אזרחי מדינת ישראל ומנהיגיה. בפנייה אל אזרחי ישראל נסראללה מבטא התנהגויות המאופיינות בעיקר באי-הלימה אדפטיבית ובמעט הלימה מערערת. לעומת זאת, בפנייה אל לוחמי חיזבאללה נסראללה מציג ניסיון לסייע לחייליו לנצח במאבק ולהחדיר בהם מוטיבציה, המתבטאת באופן בולט בדפוסים תקשורתיים מסוג הלימה תומכת. בפנייה אל קהל רחב, כמו אזרחי לבנון והקהילה הבין-לאומית, מציג נסראללה הלימה תומכת לצד אי-הלימה מסוג דליפה. בסופו של דבר משימושיו הדיפרנציאליים של נסראללה בדפוסי הלימה ואי-הלימה בפנייתו לקהל מגוון נגזרת המסקנה כי היכולת לנוע בין דפוסים תקשורתיים שונים באותה הופעה, שמשמעותה התאמת דפוסי ההתנהגות המילולית והלא מילולית לקהל היעד, עשויה להוות מפתח חשוב להצלחה תקשורתית ורטורית בהופעות טלוויזיוניות.

על סמך ניתוח זה אפשר לבנות מערכת השערות על טיבם של דפוסי התנהגות שיש בכוחם להועיל למנהיגים בהופעותיהם בטלוויזיה בתקופות מלחמה. מעניין לציין כי ממצאים אלה תומכים במחקרים קודמים בתחום זה שנערכו על אודות הקשרים אחרים של תקשורת פוליטית (גרבלסקי-ליכטמן, בלום-קולקה ושמיר, 2009; Grebelsky-Lichtman, 2010). יש שני דפוסים תקשורתיים של אי-הלימה אדפטיבית: דפוס המאופיין בערעור מילולי ותמיכה לא מילולית ודפוס של הלימה תומכת, המאופיין בעקיבות ובהתאמה בין המסר המילולי ובין הלא מילולי. דפוסים אלה הם בעלי השפעה ועוצמה רטורית המאפיינת את התנהגותו של מנהיג בעל מעמד פוליטי חזק ויכולת התמודדות טובה במצבי לחץ ומתח. מידת האפקטיביות שלו מיוחסת בעיקר לקהל התומכים בו. לעומת זאת, דפוס ההתנהגות המאופיין בהלימה מערערת, שבו הן המסר המילולי הן המסר הלא מילולי מערערים, לצד דפוס של אי-הלימה מסוג דליפה נמצאו מעט מאוד בהופעותיו של נסראללה במהלך המלחמה. עובדה זו יש בה כדי להסביר את הצלחתו התקשורתית, מאחר שהדפוסים האלה מעוררים אנטגוניזם, מצביעים על התלהמות, על חוסר יכולת להתמודד ועל איבוד שליטה.

לסיכום, המחקר הנוכחי ניתח את התנהלותו התקשורתית של מנהיג החיזבאללה חסן נסראללה במלחמת לבנון השנייה בתור מקרה בוחן. אין ספק

שיש צורך בחקירת הרטוריקה המילולית והבלתי מילולית של מנהיגים בזמן מלחמה ובניתוח התגובות לה, ובוודאי מעניין לבחון את התנהלותם של מנהיגים אחרים בהקשר דומה (הופעות טלוויזיוניות) בזמן מלחמה. יותר ויותר מנהיגים משתמשים בהופעותיהם הטלוויזיוניות כדי להעביר מסר לקהל מגוון, מקומי ובין-לאומי, בעיצומם של קרבות. מסקנותיו של המחקר הנוכחי הן אפוא בעלות אימפליקציות תאורטיות ויישומיות כאחת בעבור מנהיגים שמטרתם להשפיע על מגזרים שונים. בעיקר מודגשת חשיבותם של המסרים הלא מילוליים ושל הקשר שבין שני ערוצי התקשורת בו-זמנית בפנייה לקהל יעד מגוון.

נוסף על כך, המסקנות האלו עשויות להיות בעלות חשיבות גם בעבור עיתונאים ופרשנים. אפשר שיש בכוחן של מסקנות אלו ליצור מודעות גבוהה יותר בקרב עיתונאים ופרשנים באשר למכלול הדפוסים התקשורתיים המילוליים והלא מילוליים, באשר לקשר ביניהם במונחים של הלימה ואי-ההלימה, באשר לסוגי ההלימה ואי-ההלימה ובאשר למשמעויותיהם.

לממצאי המחקר הנוכחי יש ערך מוסף בעבור עיתונאים ופרשנים, מאחר שהם גם נוגעים בחשיפת מנגנונים הקשורים בעבודה העיתונאית. המנגנונים האלה פועלים (לא בהכרח) באופן מודע, וההתייחסות אליהם חדשנית. ייתכן שאם העיתונאים יהיו מודעים להטיה שלהם בדיווח על המסרים, הם יוכלו להימנע ממנה ולדווח דיווח מלא ומאוזן הן באשר לערוץ המילולי הן באשר לערוץ הלא מילולי. המחקר הנוכחי מציע לנצל את הממצאים האלה בפרקטיקה העיתונאית. העובדה שדפוסים של הלימה בהופעה הטלוויזיונית מעודדים התייחסות לערוץ המילולי, ואילו דפוסים של אי-הלימה מעודדים התייחסות לערוץ הלא מילולי, יש לה חשיבות במתן אפשרות לעיתונאים ולפרשנים כאחד להציע ממד נוסף לצופי הטלוויזיה לשם הבנת ההופעה הטלוויזיונית על מכלול מסריה, הן המילוליים הן הלא מילוליים.

הערות

- 1 תודה למכון המחקר של הקריה האקדמית אונו על התמיכה הכספית במחקר.

רשימת המקורות

- אלוני, מ' (1996), תקשורת ללא מילים, הד החינוך, 5, 15-48.
 בלום-קולקה, ש' והוק-טגליכט, ד' (2002), תרומת שיח עמיתים בגן להתפתחות השיח האורייני: סוגות וכיולים, סקריפט, 3-4, 11-78.

- בנימיני, ר' (2006), החטופים: דו שיח של חירשים, העין השביעית, 64, 48-49.
 בראל, צ' (2006), המסרים של נסראללה, העין השביעית, 64, 40-42.
 גרבלסקי-ליכטמן, צ' (2003), מה פשר הקשר הלימה ואי-הלימה ברפואי תמיכה וערעור
 בתקשורת הלא-מילולית ובתקשורת המילולית באינטראקציה בין אישית, חיבור
 לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", האוניברסיטה העברית, ירושלים.
 גרבלסקי-ליכטמן, צ', בלום-קולקה, ש' ושמיד, י' (2009), הצלחה וכישלון בשיח עימותים
 טלוויזיוניים: ניתוח שני מקרי בוחן, מגמות, מו(1-2), 7-37.
 וימן, ג' (1999), תיאטרון הטרור: אתגרה הקשה של הדמוקרטיה, בתוך ר' כהן-אלמגור
 (עורך), סוגיות יסוד בדמוקרטיה הישראלית, תל אביב: ספרית הפועלים, עמ'
 247-253.
 וימן, ג' (2007), הביקורת הציבורית על התקשורת במלחמת לבנון 2006, תל אביב:
 בית ספר רוטשילד-קיסריה לתקשורת, אוניברסיטת תל-אביב.

- Argyle, M., Alkema, F., & Gilmour, R. (1972). The communication of friendly and hostile attitudes by verbal and non-verbal signals. *European Journal of Social Psychology*, 1, 385-400.
- Beall, A. E. (2004). Body language speaks. *Communication World San Francisco*, 21, 18-20.
- Beattie, G. W. (1982). Turn-taking and interruptions in political interviews – Margaret Thatcher and Jim Callaghan compared and contrasted. *Semiotica*, 39, 93-114.
- Blum-Kulka, S. (1997a). Involvement in narrative practice: Audience response in child-adult conversational story telling. In A. Aksu-Koc, E. Erguvahli-Taylon, S. Orsoy, & A. Kuntay (Eds.), *Perspectives on language acquisition: Selected papers from the international congress for the study of child language*. New Jersey: Lawrence Erlbaum, pp. 138-154.
- Blum-Kulka, S. (1997b). *Dinner talk: Cultural patterns of sociability and socialization in family discourse*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Blum-Kulka, S. (2003). Rethinking genre: Discourse genres as a social interaction phenomenon. In K. Fitch & B. Sanders (Eds.), *Handbook of language and social interaction*. Mahwah: Lawrence Erlbaum, pp. 71-103.
- Blum-Kulka, S., Blondheim, M., & Hacothen, G. (2002). Traditional of dispute: From negotiations of Talmudic texts to the arena of political discourse in the media. *Journal of Pragmatics*, 34, 1569-1594.

- Bublitz, W. (1988). *Supportive fellow-speakers and cooperative conversations*. Amsterdam: John Benjamin's.
- Brown, P. & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bull, P., Elliott, J., Palmer, D., & Walker, L. (1996). Why politicians are three faced: The face model of political interviews. *British Journal of Social Psychology*, 35, 267-284.
- Burgoon, J. K., Birk, T., & Pfau, M. (1990). Nonverbal behaviors, persuasion and credibility. *Human Communication Research*, 17(1), 140-169.
- Cienki, A. (2004). Bush's and Gore's language and gestures in the 2000 US presidential debates. *Journal of Language and Politics*, 3(3), 409-440.
- Clayman, S. & Heritage, J. (2002). *The news interview: Journalist and public figure on the air*. New York: Cambridge University Press.
- Conway, M. (2003). *Cybercortical warfare: The case of Hizbollah.org*. Paper prepared for presentation at *The European Consortium for Political Research (ECPR)*, Edinburgh.
- Dehghanpisheh, B. & Dickey, C. (2006). The real Nasrallah: How a son of Beirut's slums became one of the most engaging and dangerous leaders in the Muslim world. *Newsweek* (Aug 21, 2006).
- DePaulo, B. M. (1992). Nonverbal behavior and self-presentation. *Psychological Bulletin*, 2, 203-243.
- DePaulo, B. M. & Rosenthal, R. (1979). Ambivalence, discrepancy and deception in nonverbal communication. In R. Rosenthal (Ed.), *Skills in nonverbal communication*. Cambridge, MA: Oelgeschlager, Gunn, & Hain, pp. 46-73.
- Druckman, J. N. (2003). The power of television images: The first Kennedy-Nixon debate revisited. *The Journal of Politics*, 65(2), 559-571.
- Duez, D. (1997). Acoustic markers of political power. *Journal of Psycholinguistic Research*, 26(6), 641-654.
- Ekman, P. (1997). Lying and deception. In N. L. Stein, P. A. Ornstein, B. Tversky, & C. Brained (Eds.), *Memory for everyday and emotional events*. Mahwah: Lawrence Erlbaum, pp. 54-87.
- Ekman, P. (2004). Happy, sad, angry, disgusted. *New Scientist London*, 8, 184, B4-B5.

- Ekman, P. & Friesen, W. V. (1969). The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage and coding. *Semiotica*, 1, 49-98.
- Ekman, P. & Friesen, W. V. (1974). Detecting deception from the body or face. *Journal of Personality and Social Psychology*, 29, 288-298.
- Epstein, C. F. (1986). Symbolic segregation: Similarities and differences in the language and non-verbal communication of women and men. *Sociological Forum*, 1(1), 27-49.
- Friedman, H. S., Mertz, T. I., & DiMatteo, R. (1980). Presented bias in the facial expressions of television news broadcast. *Journal of Communication*, 30, 109-111.
- Furnham, A., Trevenhan, R., & Gaskell, G. (1981). The relative contribution of verbal, vocal and visual channels to person perception: Experiment and critique. *Semiotica*, 37, 39-57.
- Goffman, E. (1972). *Relations in public*. New York: Pantheon.
- Graves, J. R. & Robinson, J. D. (1976). Proxemic behavior as a function of inconsistent verbal and nonverbal messages. *Journal of Counseling Psychology*, 23, 333-338.
- Grebelsky-Lichtman, T. (2010). The relationship of verbal and nonverbal behavior to political stature: The political interviews of Israel's Prime Minister Ariel Sharon. *Journal of Political Marketing*, 9(4), 229-253.
- Greatbatch, D. (1992). On the management of disagreement between news interviewees. In P. Drew & J. Heritage (Eds.), *Talk at work*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 268-302.
- Hariss, S. (1991). Evasive action: How politicians respond to questions in political interviews. In P. Scannel (Ed.), *Broadcast talk*. London: Sage, pp. 76-99.
- Katz, A. M. & Katz, V. T. (Eds.) (1983). *Foundations of nonverbal communication*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Kestenberg, J. A., Loman, S., Lewis, P., & Sossin, A. M. (1996). Shaping in planes (chapter 9). *The meaning of movement: Developmental and clinical perspective of the Kestenberg Movement Profile*. Amsterdam: Gordon & Breach, pp. 161-187.
- Khoury, R. (2006). A new man for the Modeast? *Newsweek* (international ed.) (Aug 21, 2006).

- Krauss, R. M., Apple, W., Morency, W., Wenzel, C., & Winton, W. (1981). Verbal, vocal and visible factors in judgements of another's affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 312-320.
- Krauss, R. M., Chen, Y., & Chawla, P. (1996). Nonverbal behavior and nonverbal communication: What do conversational hand gestures tell us? In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*. Tampa: Academic Press, pp. 389-450.
- Kraut, R. E. & Johnson, R. E. (1979). Social and emotional messages: An ethological approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1539-1553.
- Kreps, S. E. (2007). The 2006 Lebanon War: Lessons learned. *Parameters*, 37(1), 72-84.
- Kurtz, R. & Prester, H. (1984). *The body reveals*. San Francisco: Harper & Row.
- Labov, W. & Fanshel, D. (1977). *Therapeutic discourse*. London: Academic Press.
- Laqueur, W. (1976). *The futility of terrorism*. New York: Harper's.
- Lanzetta, J. T., Sullivan, D. G., Masters, R. D., & McHugo, G. J. (1985). Viewers' emotional and cognitive responses to televised images of political leaders. In S. Kraus & R. M. Perloff (Eds.), *Mass media and political thought: An information processing approach*. Beverly Hills: Sage, pp. 62-90.
- Lessin, S. & Jacob, T. (1984). Multichannel communication in normal and delinquent families. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 12, 369-384.
- Liebes, T. & Kampf, Z. (2004). The PR of terror: How new-style wars give voice to terrorists. In S. Allan & B. Zelizer (Eds.), *Reporting war: Journalism in wartime*. London and New York: Routledge, pp. 77-95.
- Liebes, T. & Kampf, Z. (2010). Homullus Medius: Transforming the logic of reporting asymmetric conflict. *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 3(2), 86-98.
- Lunger, S. L. & Wurf, E. (1999). The effects of channel-consistent and channel inconsistent interpersonal feedback on the formation of metaperceptions. *Journal of Nonverbal Behavior*, 23, 43-65.
- McDonald, K. A. (1996). The body language of leadership. *The Chronicle of Higher Education*, A6, 42-61.

- McHugo, G. J., Lanzetta, J. T., Sullivan, D. G., Masters, R. D., & Englis, B. G. (1985). Emotional reactions to a political leader's expressive display. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 49, 1513-1529.
- Mehrabian, A. & Weiner, M. (1967). Decoding inconsistent communication. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 14-109.
- Meyrowitz, J. (1985). Politics in the video eye: Where have all the heroes gone? In J. Meyrowitz (Ed.), *No sense of place: The impact of electronic media on social behavior*. Oxford: Oxford University Press, pp. 78-112.
- Proodian, R. (1988). Timbre! Candidates' voices fall flat. *Wall Street Journal* (October 13, 1988).
- Psathas, G. & Anderson, T. (1990). The "practices" of transcription in conversation analysis. *Semiotica*, 78, 75-99.
- Searle, J. (1979). The classification of illocutionary acts. *Language in Society*, 5, 1-24.
- Sheafer, T. & Wolsfeld, G. (in print). Enemies also get their say: Press performance during political crises. *Manuscript under Review*.
- Siegmán, A. W. & Feldstein, S. (Eds.) (1985). *Multichannel integrations of nonverbal behavior*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Sullivan, D. G., Masters, R. D., Lanzetta, J. T., Englis, B. G., & McHugo, G. J. (1984). The effect of president Reagan's facial display on observers' attitudes impressions, and feelings about him. Paper presented at the meeting of *The American Political Science Association*, Washington DC.
- Swann, W. B., Stein-Seroussi, A., & McNulty, S. E. (1992). Outcasts in a white-lie society: The enigmatic worlds of people with negative self-conceptions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 618-624.
- Tsfati, Y. & Weimann, G. (2002). www.terrorism.com: Terror on the Internet. *Studies in Conflict & Terrorism*, 25(5), 317-332.
- Walker, M. B. & Trimboli, A. (1989). Communicating effect: The role of verbal and nonverbal content. *Journal of Language and Social Psychology*, 8, 229-248.
- Weizman, E. (1996). Individual interactions and collective purpose: The case of news interviews. *Proceedings of the 6th Conference*, Prague.
- Wilkinson, P. (1997). The media and terrorism: A reassessment. *Terrorism and Political Violence*, 9(2), 51-64.

- Williams, A. B. (2003). The new media environment, Internet chatrooms, and public discourse after 9/11. In D. K. Thussu & D. Freedman (Eds.), *War and the media*. London: Sage, pp. 88-109.
- Wolfsfeld, G. (1997). *Media and political conflict: News from the Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zajonc, R. B., Murphy, S. T., & Inglehart, M. (1989). Feeling and facial preference: Implications of the vascular theory of emotion. *Psychological Review*, 96, 395-418.
- Zuckerman, M., Depaulo, B. M., & Rosenthal, R. (1981). Verbal and nonverbal communication of deception. *Advances in Experimental Social Psychology*, 14, 1-59.
- Zuckerman, M., DePaulo, B. M., & Rosenthal, R. (1986). Humans as deceivers and lie detectors. In P. Blanck, R. Buck, & R. Rosenthal (Eds.), *Nonverbal communication in the clinical context*. University Park: Pennsylvania State University Press, pp. 65-89.

